Staffansgång är en gammal sed, som återupplivats av medlemmar ur Sörmlands spelmansförbund. Något av en föregångare till dagens luciafirande.

En gammal jultradition hålls vid liv

I Gnesta huserar julbocken och stjärnbäraren

GNESTA (SN):

Vårt julfirande hör till det beskedliga slaget. Luciatåg, tablåer kring krubban och julgransplundring är i högsta grad barntillåtna.

Men annat var det förr. I juletid drog utklädda ungdomar omkring, tiggde, skrämdes och roade. re förekom över hela landet.

I Gnesta har medlemmar i Sörmlands spelmansförbund blåst nytt liv i den gamla Staffansvandringen. "Stjärnbäraren", "julbocken" och "Judas med pungen" är tillbaka igen.

Midvintertid har alltid varit fest och glam. Traditionerna är urgamla och i firandet blandas fragment från både midvinterblotet och jesusbarnet.

Ta julbocken som exempel. Vad har den med "vite krist" att skaffa? Platt intet!

Nej, bocken skulle lika gärna kunna dra Tors vagn, som att vara en symbol för faan själv. Ändå har den alltid varit en del av vårt julfirande. Trots att den var skrämmande.

□ Ej barnvänligt

Julfirandet var över huvud taget inte särskilt barnvänligt. Förr trodde man att alla krafter släpptes lösa, när solen stod stilla i årets mörkaste tid. Goda som onda.

Det var inte bara änglarna som vakade och sjöng för barnet på strå. Hemma på gården väntade allsköns oknytt på sin chans. Exempelvis måste ju tomten blidkas med gröt och det finns oräkneliga sägner om hur de döda klev upp ur sina gravar och firade mässa i kyrkan några timmar före julottan.

I denna blandning av glädje och skräck firade våra förfäder jul. Och bocken, den fulingen, strök utanför husknutarna.

□ Långvarig tradition

Mycket påtagligt fanns jul-

Ibland gick de för långt. År 1721 utfärdade magistraten i Stockholm ett förbud mot julbockar och annat gyckel. Ungdomarna förde oväsen, var oanständiga och vanvördade Guds och Kristi namn. Sånt gick förstås inte för sig.

Från alla håll i landet finns berättelser om den här sortens julspektakel. Överallt där gamla visor bevarats finns även lokala varianter av staf- *tecknade. Det är nästan samt*ma visor som idag lever vidare i luciatablåerna. Melodierna kan vara annorlunda, men texterna är i stort sett intakta.

□ Viktig figur

Precis som julbocken var Judas med pungen en viktig figur. Judas Iskariot har väl egentligen inte så mycket med julfirandet att göra – hans stora roll hänger samman med påsken. Men liksom julbocken var Judas dramatisk och skrämmande. Dessutom var han Jesus och lärjungarnas kassaförvaltare och därför en perfekt figur att använda som tiggare i staffansgången.

Tiggeriet var nämligen en mycket viktig del. Helst ville följet ha pengar, men man var också glad åt några godsaker från julbordet. På sina håll var det också vanligt att deltagarna bjöds på brännvin. Följden var att ungdomarna, vanligtvis pojkar i 12–15-årsåldern, blev stupfulla.

□ Liksom stjärnbäraren

person i sammanhanget var stjärnbäraren. Inför spektaklet satte händiga fingrar samman en stjärna av infettat papper över en lätt träställning. Ställningen fungerade som en mobil, så när ljusen inne i stjärnan tändes började den att rotera.

Stjärnbäraren ledde processionen av utklädda ungdomar. Tåget kunde kompletteras med tre vise män, tomtar och i stort sett vilka figurer som helst. Ibland i konstfärdiga dräkter, ibland var ungdomarna klädda i enkla, vita tygstycken.

Stjärnbäraren har försvunnit ur vårt julfirande. Han finns kvar som stjärngosse i luciatåget, men har då reducerats till en bifigur. Den inifrån upplysta stjärnan hamnade i fönstret och hänger nu där redan från advent.

Traditionen är borta, men i Gnesta har den återupplivats av medlemmar i Södermanlupp' staffansspelet. Fram- trädanden som är mycket populära.

□ Används igen

– Man stöter ofta på visorna och musiken i gamla nedteckningar. Vi tyckte att det skulle vara roligt att använda dem igen, berättar Marianne Furå.

Ännu minns många sörmlänningar spektaklen från sin egen barndom. I gnestatrakten arrangerade skolan ända in på 50-talet staffansgång på trettondagsaftonen. Andra källor talar om att spelen hölls på annandag jul, d v s på Stefans dag. Förmodligen fanns en mångfald av lokala varianter.

– Det kan tyckas märkligt att traditionen bara försvann, men jag tror att den konkurrerades ut av det tillrättalagda luciafirandet, med vackra flickor som skulle åka i vagn, klädda i lottapäls. När det bröt genom på allvar fanns det inte längre utrymme för staffansspelet, spekulerar Christina Frohm.

Men musiken finns nedtecknad och i Gnesta finns det eldsjälar som vill bevara traditionen.

MARIA ÅSLUND

Bakom julbockens skrämmande mask döljer sig Per Furå.